

Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України

Мельник Юрій

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАКТИКУМУ

РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ ІЗ ТЕМИ «ГАЗОВІ ЗАКОНИ»

Практикум розв'язування задач із теми «Газові закони» розроблено поетапно. Спочатку здійснюється аналіз змісту навчального матеріалу з метою виокремлення об'єктів вивчення – фактів, (властивості газів), понять («ідеальний газ», «газові закони», «ізопроекти» тощо), фізичних величин (тиск, температура, об'єм), законів (Бойля-Маріотта, Гей-Люссака, Шарля), теорій (молекулярно-кінетична теорія ідеального газу), методів (статистичний і термодинамічний), засвоєння яких повинно забезпечуватися розв'язуванням відповідних завдань; виокремлення в навчальному матеріалі елементів політехнічних (фізичні основи роботи теплових двигунів, шляхи підвищення їх ККД тощо), методологічних (межі застосування газових законів і критерії їх істинності) і компетентнісних (оцінювання ролі знань про принципи роботи машин і механізмів в житті людини і суспільному розвитку, формування наукового світогляду й ставлення до фізичної картини світу) знань; визначення структури системи, її відповідність змісту розділів курсу фізики й обґрунтування обсягу; розроблення нових і трансформація наявних завдань тощо.

Записавши основне рівняння молекулярно-кінетичної теорії ідеального газу та рівняння Менделєєва-Клапейрона, що характеризує різні його стани, можна розв'язати майже будь-яку задачу із молекулярної фізики. Однак, такий підхід часто ускладнює алгоритм дій і призводить до зайвих математичних перетворень, не розкриваючи фізичну сутність досліджуваного явища.

Тому задачі, в яких обчислюються параметри різних станів ідеального газу, поділяють на два основні типи. До першого – належать такі, в яких розглядаються кілька станів газу постійної маси. До них можна застосувати об'єднаний газовий закон $\frac{pV}{T} = const$. Другий тип містить задачі, де досліджуються процеси із змінною масою газу.

Якщо за умовою задачі досліджуються два стани ідеального газу незмінної маси, то розв'язати її можна за таким орієнтовним алгоритмом: 1) прочитавши

умову, виявити, який газ використовується в тому чи іншому процесі, і переконатися, що під час зміни параметрів стану його маса залишається сталою; 2) на схемі, якщо це можливо, позначити різні стани ідеального газу, вказавши параметри p , V , T , що їх характеризують. Визначити із умови задачі, який із трьох параметрів є постійним і за яким газовим законом змінюються інші. Часто одночасно можуть змінюватися всі параметри – p , V і T ; 3) записати рівняння об'єднаного газового закону для двох станів. Якщо який-небудь параметр залишається незмінним, то застосовують один із трьох законів: Бойля-Маріотта, Гей-Люссака або Шарля. Якщо ж газ міститься в циліндричній посудині і його об'єм змінюється лише внаслідок збільшення чи зменшення висоти циліндра, рівняння Менделєєва-Клапейрона записують у вигляді: $\frac{p_1 l_1}{T_1} = \frac{p_2 l_2}{T_2}$; 4) виразити параметри p_1 , V_1 , p_2 , V_2 через задані величини. Щоб обчислити тиск, який здійснює газ на рідину, часто доводиться записувати рівняння рівноваги, вибравши за початковий рівень відліку її поверхню; 5) записати допоміжні умови і розв'язати одержану систему рівнянь відносно невідомої величини.

Досліджуючи процеси, пов'язані із зміною станів двох-трьох газів, відокремлених один від одного рухомими перетинками, або ж які складають певну суміш, розрахунки здійснюють для кожного з них окремо. Для окремих станів складають рівняння Менделєєва-Клапейрона, визначають додаткові умови та розв'язують одержану систему рівнянь.

У комбінованих задачах, де розглядається механічний рух посудини з газом, до рівняння газового стану додають відомі рівняння кінематики.

Перевірка ефективності практикуму розв'язування задач, коригування його змісту, структури й обсягу, виявлення оптимальних умов реалізації в навчальному процесі здійснюється експериментально під час апробації відповідних підручників фізики.